

ЗВЕРШЕННЯ АГРАРНОЇ ТА ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ – НА НАУКОВІЙ ОСНОВІ

На Міжнародній науковій конференції: «ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ», яка відбулася 21 – 23 вересня 2011 р. в Інституті агроекології і природокористування НААН (за адресою: м. Київ, вул. Метрологічна, 12) я виступив на пленарному засіданні з доповіддю «ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ»

Мою аналогічну статтю було опубліковано в Агроекологічному журналі • Спеціальний випуск • 2011 (ст.106-110)

332.2:332.3:330.15

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ**

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О.І. Ковалів Інститут агроєкології і природокористування
НААН

Розглянуто особливості регулювання земельних відносин і природокористування в процесі звершення аграрної та земельної реформи в Україні як основні передумови успіху й соціально-економічного зростання.

Здійснюючи землекористування – одночасно здійснюється природокористування. Ця аксіома особливо стосується аграрного сектора економіки, де земля виступає основним засобом виробництва, а також звершення земельної реформи та впровадження ринкових земельних відносин.

Зважаючи на те, що ринкові земельні відносини – це дуже специфічний і широкий спектр інтересів усіх громадян України (а не лише селян) та всіх суб'єктів таких відносин, включаючи іноземних, а основна ціль будь-якої діяльності – є одержання прибутку, доцільно економіку

природокористування розглядати комплексно, системно й одночасно саме з позицій інтересів.

В основі такого природокористування мають бути господарі-селяни, які користуючись землею та докладаючи свої уміння й працю, вирощують незамінну натуральну сировину та продукти харчування не лише для власних потреб, а й для всіх городян, створюють собі достаток в житті й побуті (відповідний соціальний розвиток сільських територій). Адже земля та її природні ресурси – є матеріальною, фінансовою і соціальною основою життєдіяльності сільського населення – основою існування селянства як генофонду української нації.

Базуючись на аналізі стану аграрних реформувань та конституційних вимог стосовно можливої подальшої трансформації земельних відносин і природокористування, визначено сім груп основних інтересів, а саме: національні інтереси; інтереси територіальних громад; інтереси селян-власників паїв; інтереси всіх наявних та майбутніх селянських і фермерських господарств; інтереси існуючих та нових сільськогосподарських підприємств, кооперативів, та інших господарських структур і їх засновників, які мають і матимуть добросовісні наміри щодо участі в реалізації нової аграрної політики України, в т.ч. з розвитку сільських територій, раціонального використання і охорони землі та її

природних ресурсів; інтереси партнерських несільськогосподарських підприємств та інших легальних структур в Україні, а також світового співтовариства та міжнародних організацій. При цьому вважається, що головним і єдиним інтересом у Президента України, Верховної Ради і Кабінету Міністрів України та в науковців має бути єдиний інтерес, – у який спосіб збалансувати всі окреслені інтереси та їх складові.

Виходячи з українських реалій та беручи до уваги згадані інтереси, вбачається за необхідне здійснити такі основні кроки й впровадити механізми для звершення аграрної та земельної реформи в Україні як основних передумов успіху й економічного зростання.

1. На всіх рівнях органів влади визнати, що ідеєю та метою аграрної і земельної реформ є реалізація національних інтересів щодо: збереження та відтворення українського селянства як генофонду нації і сталого розвитку сільської місцевості; раціонального використання природних ресурсів і навколишнього природного середовища; формування безпечних і здорових умов життя та гарантування продовольчої безпеки для всіх громадян України.

2. Президент України як гарант Конституції України і голова РНБО України має негайно взяти під особистий контроль реалізацію нової Комплексної національної регуляторної політики щодо землі та її природних ресурсів, особливо в сільській місцевості, яка невідворотно реалізує такі основні складові:

- Реформування інститутів та Інституцій на всіх рівнях органів влади, які мають відношення до питань землі та її природних ресурсів.
- Створення відкритої Національної геоінформаційної системи, (кадастрова та реєстраційна, що узгоджуються), яка постійно актуалізується та підтримується.
- Для забезпечення гарантій набутої селянами власності та якнайшвидшого і безболісного виправлення помилок реформ законодавчо впроваджуються прозорі механізми, де перші трансакції та зміна цільового призначення на всі розпайовані землі проходили б лише через відповідну національну спеціалізовану установу (її філії).

• Законодавче впровадження Державної цільової програми здійснення комплексного землеустрою та землевпорядкування на національному, регіональних і місцевих рівнях у розрізі кожного роздержавленого і реформованого господарства впродовж п'яти років (термін повного виконання програми), як обов'язкової до виконання в повному обсязі всіма учасниками, включно з Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України, у т.ч. у формуванні державного бюджету на всі роки її реалізації. Адже комплексні землевпорядні роботи як єдиний інструмент вирішення такого складного і творчого завдання також супроводжують реальний процес розвитку сільських територій та завершення реформування земельних відносин. Відповідно до грамотно складеного за участю головного інженера проекту завдання – комплексний землеустрій та землевпорядкування на відповідному рівні має включати:

- на першому (підготовчому) етапі: високоточне цифрове картографування та інвентаризацію і сертифікацію, в т.ч. щодо забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб, усіх земель та угідь і ділянок, їх власників, користувачів, орендарів тощо; ґрунтове, геоботанічне, екологічне, ландшафтне та інші обстеження всіх наявних природних ресурсів у розрізі водозборів малих річок, адміністративних територій, угідь і ділянок; розмежування земель державної і комунальної власності, виділення охоронних і заповідних об'єктів,

резервних фондів тощо. Поряд із тим систематично має наповнюватися достовірною інформацією Національна геоінформаційна система, включаючи кадастрову та реєстраційну, які постійно актуалізуються і підтримуються;

- на цій основі проектуються, розробляються, обґрунтовуються та приймаються конкретні варіантні рішення в екологічному, економічному, соціальному, юридичному та інших аспектах, які даватимуть відповідь на всі проблемні питання та визначатимуть шляхи розвитку і зростання добробуту кожної сільської громади і відповідної території (в часі й просторі), а також відповідні заходи з раціонального використання і охорони всіх земель та природних ресурсів;

- формування оптимальних природних агролісоландшафтів (без невмотивованого подрібнення (парцелізації) існуючих масивів) та вітчизняних ефективних за розмірами і діяльністю господарських одиниць з урахуванням конкретних природних, економічних і соціально-демографічних умов, а також поточних і перспективних планів соціально-економічного розвитку кожної територіальної громади;

- здійснення авторського і громадського нагляду за виконанням всіх запроектованих заходів.

- У процесі сучасного пропонованого комплексного землеустрою та землевпорядкування мають також розглядатися і вирішуватися питання врегулювання відносин власності, “набутої” в неприродний спосіб (через умовне паювання та примусову заміну сертифікатів на державні акти із назвою “право приватної власності”), в т.ч. шляхом консолідації земельних ділянок, виділених і самотійно використовуваних у натурі, та відновлення інституту – довічного успадкованого володіння.

За попередніми обстеженнями, аналізом і підрахунками у сільській місцевості передбачається створити і впорядкувати (як варіант):

- близько 5 тис. спеціалізованих господарств різної форми господарювання (переважно з найманими працівниками) загальною площею близько 10 млн га високоцінних й високотоварних великих масивів;

- понад 250 тис. приватних сімейних селянських (фермерських) господарств (родові, сімейні маєтки, які створюють молоді сім'ї переважно без найманих працівників, на умовах довічного успадкованого володіння) загальною площею близько 10 млн га малих масивів орних земель та інших прилеглих угідь;

- близько 7 млн га будуть залужені, залісені, забудовані, використані для гірничо-видобувної та іншої несільськогосподарської діяльності тощо;

- решту придатних угідь будуть використовувати дрібні, особисті селянські, та фермерські господарства (без найманих працівників).

Діяльність всіх таких господарств має ґрунтуватися на високоморальних та культурних цінностях і орієнтуватися на виробництво екологічно чистої (органічної) високобілкової продукції рослинництва й тваринництва. Розвиток агропромислового комплексу має спрямовуватись на максимальне виробництво і реалізацію на зовнішніх ринках продукції, виробленої з вітчизняної сировини, особливо продуктів харчування (впроваджуються стандарти, які відповідатимуть вимогам СОТ). Поряд із тим

доцільно вільно завозити всю продукцію, яку неможливо або невигідно виробляти в Україні. Для цього також мають діяти відповідні стимулюючі механізми, в т.ч. національні стандарти, які відповідають національним вимогам тощо.

Однією із головних передумов має бути вільне господарювання та господарська ініціатива і самореалізація, дешеве довгострокове кредитування та гарантії збуту виробленої продукції за стабільними цінами лише для господарств – учасників реалізації такої державної політики.

3. З огляду на те, що незавершені земельна і аграрна реформи здійснювались за окремими Указами Президента України та нормативними актами Кабінету Міністрів України в межах окремих конкретних господарств, де розпайовано землі на рівні паїв – і лише для кожного з них, всі кроки з подальших реформувань, включаючи виправлення помилок, та впровадження ринкових земельних відносин на землях сільськогосподарського призначення мають здійснюватись лише за окремими логічними, прозорими і однозначними законодавчими актами і лише окремо – в межах конкретних реформованих господарств за безпосередньої участі держави.

4. Такі комплексні і системні дії вимагають впровадження нових підходів до економіки природокористування, зокрема з визначення шляхів та обсягів одержання збалансованих прибутків (доходів) – надважливого інструменту успіху. Вважаємо, що вони мають розмежовувати інтереси і базуватися на розробленій нами новій рентній основі, а саме:

Рента I – це частина прибутку, яка сплачується всіма суб'єктами за використання землі та її природних ресурсів (частка національного багатства). Величина ставки цієї ренти визначається залежно від бонітету ґрунтів, якості води, рослинного і тваринного світу, цінних властивостей надр, місця розташування та інших природних чинників. Величина цієї ренти не може бути нижчою від ренти II;

Рента II – це частина прибутку, яка надходить власнику ділянки внаслідок особистого використання чи передачі її в оренду. Величина цієї ренти не може бути нижчою від ставки банківського відсотка реальної вартості ділянки;

Рента III – це частина прибутку, яка утворюється за додатково вкладену працю як додаткова винагорода за господарське ставлення до землі та її природних ресурсів.

Ця частка прибутку повністю залишається працюючому товаровиробнику і оподаткуванню не підлягає;

Рента IV – це частина прибутку, яка утворюється внаслідок монопольних дій. Ці питання регулюються на державному рівні, є виключним пріоритетом держави (у нашому випадку). Такі дії спрямовано на раціональне і ефективне використання землі та її природних ресурсів, розвиток вітчизняної видобувної, виробничої, заготівельної, переробної, торгівельної та іншої діяльності, на стимулювання попередніх рент і регулюються відповідним законодавством.

Усі чотири ренти є взаємопов'язаними між собою та всіма учасниками, які використовують і споживають природні ресурси, та державою. Механізми визначення і функціонування їх мають бути основними і складовими в формуванні та генеруванні суспільно-економічних процесів.

Тому лише за умов реалізації відповідної внутрішньої регуляторної політики щодо використання землі та її природних ресурсів у комплексі з іншими заходами можливо виправити існуючий соціально-економічний стан і розбудувати правову державу, забезпечивши зростання

добробуту в Україні.

У нашому випадку питання земельних відносин природокористування мають розглядатися багатогранно та комплексно в правовому, економічному, екологічному і соціальному аспектах із конкретизацією особливостей і властивостей тієї чи іншої території та цільового використання кожного квадратного і кубічного метра української землі.

В процесі здійснення землекористування таке природокористування має бути платним для всіх, і мають діяти прозорі механізми одержання прибутків, а також вільні комерційні відносини за безпосередньої участі держави.